

ЕВОЛЮЦІЯ ЖІНОЧОГО МОВЛЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРУ

Морозова І. Б., Репушевська І. І.

ВСТУП

За словами Платона: «Людина пізнається крізь призму її мовлення тому що мовлення віддзеркалює думки і образи людини у її висловленнях»¹.

Представлене дослідження присвячено аналізу еволюційних змін у мовленнєвих партіях героїнь «жіночого роману» з фокусом на їхній структурно-синтаксичній побудові. Важливо зауважити, що жіноча тема є однією з домінуючих в літературному процесі Англії, починаючи з епохи Вікторіанства (1837–1901 рр.). І хоча певні кроки в розробці і науковому осмисленні цієї проблеми зарубіжними і вітчизняними літературознавцями вже зроблені, з'ясування характерних особливостей відображення жіночої теми у творчості жінок-письменниць заслуговує спеціального розгляду.

Проявляючи значну зацікавленість долею жінки, розглядаючи специфіку жіночої ідентичності, жіночого погляду на світ, жіночих цінностей, вивчаючи роль жінки у різних галузях суспільного життя, дослідники з мови і літератури завжди приділяли увагу особливостям так званого «жіночого роману», який писався жінками для жінок.

Наступна робота зосереджена на вивченні відмінностей організації мовленнєвих партій головних героїнь в англійських романах, що вже стали класичними «Гордість та упередження» Дж. Остін та «Щоденник Бріджит Джонс» Х. Філдінг. Проведене дослідження спирається на вітчизняні та зарубіжні роботи О.Л. Бессонової, О.С. Бондаренко, Ю.М. Караулова, В.І. Карасика, К.Ф. Седова, В.В. Воробйова, В.І. Кареліна, А.П. Мартинок, І.Б. Морозової, Дж. Кавелті, Г. Пола, Р. Вайнера, Дж. Хелма та інших, які висвітлюють у своїх наукових розробках віддзеркалення психологічних аспектів свідомості людини у її мовленні.

Віддаючи належне науковим здобуткам фахівців, що працюють над вирішенням цієї проблеми, зазначимо, що вивчення еволюції жіночого та чоловічого мовлення ще не отримало достатнього висвітлення в аспекті їхнього синтаксичного кодування в діахронічному вимірі.

¹ Платон. Государство. Платон. Сочинения. Т. 3. Москва, 1994. С. 495.

Актуальність цього дослідження впливає із загальної лінгвогносеологічної важливості проблем еволюції міжгендерної комунікації. Представлена робота виконана у річищі антропоцентричної парадигми, яка активно розробляється у сучасній лінгвістиці, та присвячена інтерпретації художнього діалогу в рамках гендерно-орієнтованого підходу у діяхронії. Подане дослідження порушує ряд наріжних питань, пов'язаних із еволюцією мовленнєвих тенденцій головного героя та головної героїні англійського жіночого роману,

Об'єктом даного дослідження є жіночі мовленнєві партії в романах «Гордість та упередження» Джейн Остін і «Щоденник Бріджит Джонс» Хелен Філлінг.

Предмет вивчення – синтаксичні особливості мовленнєвих партій головної героїні в романі початку XIX століття і сучасної англомовної жінки у романі кінця XX століття.

Метою даної роботи є встановлення закономірностей у синтаксичній організації персонажних мовленнєвих партій головних героїнь жіночого роману у діяхронії XIX–XX ст.ст., а також визначення основних еволюційних тенденцій відображення чоловічого та жіночого мовлення у жіночому романі. Відповідно до поставленої мети у дослідженні вирішуються *завдання*: виокремити особливості жанру жіночого роману; розглянути основні способи викладу в художньому прозаїчному тексті; охарактеризувати гендерні особливості чоловічої та жіночої вербальної поведінки; провести порівняльний аналіз питомої ваги різних структурних типів речень у персонажних партіях головних героїнь обраних романів, окреслити діяхронічні зміни мовленнєвої поведінки головних персонажів роману у діяхронії.

Представлене дослідження виконано в форматі антропоцентричної парадигми з фокусуванням уваги на поверхнево-структурній будові реплік головних героїнь. *Методологічною базою* є сукупність доробків традиційної комунікативної лінгвістики і функціональної граматики з оперттям на новітні концепції гендерології.

Фактичний *матеріал* дослідження представлено фрагментами діалогічного мовлення головних героїнь романів «Гордість та упередження» Джейн Остін і «Щоденник Бріджит Джонс» Хелен Філлінг загальним обсягом 715 усереднених сторінок.

1. Англійський жіночий роман як особливий літературний жанр

На тлі зростаючого значення індивідуальності в сучасному суспільстві проблема гендерних відносин стає однією з найважливіших. Гендерний фактор не тільки мотивує вчинки, визначає стратегію і тактику всієї поведінки людини, але й певним чином ідентифікує її як члена того чи іншого соціально-мовного суспільства. «Жіночий роман» – це незалежне і своєрідне культурне явище, яке

з'явилося на англомовному літературному просторі у Вікторіанську епоху щоб маніфестувати новий погляд на життя і висвітлити особливу роль в ньому жінки.

Вікторіанські письменниці у своїх творах прагнули об'єктивно відобразити життя сучасниць, проблеми жіночої емансипації та зародження фемінізму, а також показати розвиток нових пріоритетів і суспільних цінностей, що дозволяє розглядати їх літературна творчість як своєрідну реакцію на зміни духовного змісту всієї вікторіанської епохи. Значна кількість художніх творів сестер Бронте, Дж. Остен свідчить про те, що фундатори жіночого роману відчували необхідність показати процес становлення «нової жінки», еволюцію її життєвих принципів. Зображуючи життєвий шлях своїх героїнь, вони фокусують увагу на рольових функціях жінки в англійському суспільстві середини XIX століття, оскільки саме в цей період найбільш яскраво проявилися зміни в різних сферах соціуму: на культурному (змінюються норми і цінності, що пов'язані з образом жінки та її поведінкою), інституціональному (у сфері сім'ї, роботи, освіти), міжособистісному (в аспекті стосунків чоловіка і жінки) рівнях².

Сьогодні літературознавці виділяють різновиди жанру на основі комплексу стійких якостей (наприклад, загального характеру тематики, властивостей образності, типу композиції тощо). «Жіночий» роман епохи Вікторіанства є дзеркалом взаємин чоловіка і жінки і являє собою значну форму самовираження його творців. Своєрідність формування і втілення жіночої теми в англійській вікторіанському романі значною мірою зумовило творчість Дж. Остін. Не підпадаючи під хронологічні межі вікторіанської епохи, письменниця, тим не менш, досить органічно вписується в її соціокультурний та літературний контекст. Її творчість зіграла ключову роль у формуванні «жіночої» прози певного типу, зробивши помітний вплив на твори її послідовниць. Цілком очевидно, що в романах Дж. Остін не обговорюється роль жінки в суспільстві: чи повинна вона володіти правом голосу або займатися виключно веденням домашнього господарства. У своїх творах, як і в житті, письменниця, здається, повністю приймає і поділяє бажання своїх героїнь вийти заміж і не показує явного прагнення до змін у суспільному житті, які могли б призвести до іншої альтернативи. Героїні Дж. Остін відповідають традиційному вікторіанському ідеалу жіночності (вони здатні глибоко відчувати, вірні і постійні, наділені любов'ю до природи і читання, мають приємну зовнішність, доброзичливий характер і гарне

² Палий А.А. Творчество Джейн Остин в оценке англоязычных критиков (80-е – 90-е годы XX в.). *Проблемы истории, филологии, культуры*. Москва. Вып. 16/2. 2006. С. 282.

виховання). Вони усвідомлюють і приймають свій підлеглий статус у родині, соціальну та статеву перевагу чоловіків, домінуючих у суспільстві, нітрохи не драматизуючи власну долю.

Водночас немає ніяких сумнівів, що саме звернення до жіночої теми, що представлена в романах письменниці, стала свого роду відправною точкою для подальшого розвитку цієї проблематики в англійській «жіночій» літературі наступних десятиліть³.

Загальновідомо, що Джейн Остін належить почесне місце фундатора «жіночої прози». Разом із Шарлотою Бронте і декількома менш відомими письменницями Джейн Остін увела у літературу Британії «жіночу тему», пишучи про жінок і для жінок. Її твори віддзеркалюють почуття жінки у той час доводячи, що освіта, розумність, право володіти своїм життям належить не тільки чоловікам, а й жінкам.

Зазначимо, що специфіка підходу до художнього осмислення жіночої проблематики Джейн Остін полягає в тому, що створені нею твори сприяють прямо або побічно – переоцінюванню цінностей на користь приватної сфери життя жінки і зміни ролі та функцій жінки в соціумі. Характеризуючи особливості жіночого сприйняття дійсності, як це показано у романах Дж. Остін, підкреслимо зацікавленість письменниці у розгляді внутрішніх мотивів і більш глибоке проникнення в психологію жінки та її поведінки.

Дослідження творчої спадщини Джейн Остін мають довгу історію. В епоху панування романтизму творчість цієї письменниці, яка розповідає лише про життя англійського провінційного дворянства, пройшло повз увагу читачів, а тому й не є гідно оціненим її сучасниками. За два століття вивчення її творів зазнало в літературознавстві багато змін – від визначення жіночих романів як повчальну і моралізаторську літературу для юних дівчат до оцінки їх в якості дзеркала суспільної етики, що відображає свій час. У Вікторіанську епоху Дж. Остін розглядали як «автора соціальних комедій» або робили акцент на естетичній складовій її творчості. У цей же період сформувався і сам культ письменниці, який активно створювався її родичами.

У 60-70-і рр. ХХ ст. стає очевидним, що літературознавчі дослідження романів письменниці є неповними поза аналіз історичного контексту романів та їхньої філологічної інтерпретації⁴.

³ Палий А.А. Основные черты поэтики Джейн Остин и ценностные характеристики ее произведений / А. А. Палий; Татарстан., Омский. гос. пед. ун-т. Омск : Изд-во ОмГПУ, 2003. С. 156.

⁴ Kay J. J. Austen's Victorian World and its Inhabitants., UK, York, Clays Ltd, St Ives plc, 2016. P. 198.

Появлення в другій половині ХХ ст. феміністських і пост-колоніальних досліджень уможливило відкрити світ творів Джейн Остен із нової точки зору. Слід відзначити, що існує чимала кількість робіт у рамках феміністських і постколоніальних досліджень, присвячених романам письменниці.

Кінець 70-х рр. ХХ ст. був відзначений як «друга хвиля» фемінізму, що віддзеркалюється у появі нового літературного феміністичного роману. На перший план в цей час виходить усвідомлення того, що Дж. Остін, в першу чергу, була жінкою-письменницею. У центрі уваги «другої хвилі» англо-американського академічного фемінізму виявилися ідеологічні суперечки за відновлення жіночого літературного бачення ХХ ст. Це стало віхою для американського фемінізму в 1970-ті рр. і, за правом, вважається ключовим дослідницьким аспектом «другої хвилі» фемінізму⁵.

Із початку 2000-х в англійській прозі оспівується жінка нового типу, яка стала більш розкутою, вільно розмовляє про відносини в шлюб та родині, але тим не менше, чекає на романтичне кохання. Для кожної епохи характерна не тільки певна жанрова система в цілому, але і жанрові модифікації або різновиди того чи іншого жанру. Сьогодні більшість дослідників (Н. Норреґ, 1989; Н. Мортон, 1994; Р. Ромайцева, 2004; П. Кіріллін, 2006) поділяють літературний масив жіночої англійської літератури на «класичний» жіночий роман, провідний початок від творів 18 ст., «рожевий» роман і «чикліт». Водночас деякі дослідники не бачать принципіальної різниці між зазначеними типами творів. Так, Дж. Кавелті говорить про всі твори жіночої літератури як про «формульні» праці, які не потребують окремого розгляду⁶. Інакше кажучи, у сучасній англійській жіночій літературі, як в дзеркалі, відбиваються процеси, що мають місце в суспільстві, зокрема загальна демократизація життя і зростання ролі жінки в ньому.

2. Репрезентація соціально-психологічної опозиції чоловіків і жінок у «жіночому романі»

Зміни у соціальному і психологічному статусі жінки потребують нових форм оповіді, нових героїнь. Одним із таких творів стає вже відомий як сучасна класика роман Х. Філдинг «Щоденник Бріджит Джонс». Попри те, що роман вперше був виданий в 1996 році, він дотепер залишається досить актуальним прикладом зарубіжної художньої літератури, який є зараз у великому попиті і став предметом численних лінгвістичних досліджень. Крім того, завдяки великій

⁵ Губенко О. Полтавський Держ. ун-т, «Хвиля», Полтава, 2003. С. 35.

⁶ Кавелті Дж. Г. Изучение литературных формул. *Новое литературное обозрение*. № 22. 2006. С. 33.

кількості в романі алюзій на інші літературні твори, їхніх авторів і героїв, на прізвища відомих політичних діячів та історичних особистостей, роман є плідною базою для вивчення сучасного персонажного мовлення.

У традиційному розумінні роман – один із жанрів епічної оповідної літератури, досить великий за обсягом, складний за структурою, прозовий епічний твір, в якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів одного або декількох персонажів⁷.

У фокусі цього дослідження лінгвальна еволюція персонажного мовлення жіночого роману, протягом ХІХ–ХХ ст., цей жанр об'єднав у собі автобіографічний, політичний, соціальний, побутовий, еротичний, любовний, історичний, сатиричний, сентиментальний романи тощо.

У жіночому романі романтичні стосунки між героєм і героїнею повинні грати «ключову роль» в сюжеті. Як резюмує Г. Пол, «це книги про прославлення закоханості, емоцій і вірності, і всіх тих речей, що ми дуже хочемо»⁸.

Отже, в жіночому романі для розкриття головної інтриги сюжету має бути представлено мовлення героїв-чоловіків і героїнь-жінок, яке, задля реалістичного зображення подій та читацького співчуття, має збігатися з мовленнєвими конструкціями притаманними певному культурно-історичному часу даного суспільства. Таким чином, зіставлення чоловічих і жіночих партій в романах Дж. Остін «Гордість і упередження» та Х. Філдинг «Щоденник Бріджит Джонс», відповідно, дає певне уявлення про еволюцію структури речень, що об'єктивовані в репліках персонажів.

Мовленнєва поведінка – складне явище, яке пов'язане з місцем народження людини і місцем її життя. На мовленнєву поведінку людини також впливає те середовище, в якому вона спілкується, тобто звичне оточення людини, її виховання і національні особливості. Однак гендерна лінгвістика сьогодні не заперечує, що основним фактором, який впливає на мовленнєву поведінку людини, є факт її приналежності до чоловічої чи жіночої статі.

В основі багатьох функціонуючих у культурі опозицій оцінок полягає протистояння чоловічого та жіночого. Різниця між чоловічим і жіночим мовленням була вперше помічена в антропологічній літературі ще у ХVІІ ст. Місіонери і дослідники зіткнулися з товариствами, чия «лінгвістична поведінка» давала можливість навіть

⁷ Кушнірова Т. Проблемні питання типології роману в літературознавстві. Наукові виклади. Літературознавство. 2011. № 1. С. 53.

⁸ Paul G. Passion on pages. *Time Magazine*. 2000. URL : <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,996381,00.html>.

говорити про існування «чоловічого» і «жіночого» мовлення. Як зазначає В.Ф. Енгальчев, «у цих мовленнях була виявлена фонологічна, морфологічна, синтаксична, лексична різниця, де від статі мовця безпосередньо залежав вибір мовної форми»⁹. Але систематичних досліджень у цьому напрямку в той час не проводилося.

До 60-х років наука не проявляла великого зацікавлення до особливостей мовлення чоловіків і жінок. Становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень у лінгвістиці припадає на останні десятиліття ХХ століття. Це пов'язано зі зміною наукової парадигми в гуманітарних науках під впливом постмодерністської філософії. Поява нових соціально-філософських теорій відбувалася паралельно з демократизацією західного суспільства. Студентська революція 1968 року та активізація фемінізму сприяли прискореному поширенню цілої низки ідей Усвідомлення соціально-культурної зумовленості статі, що вбачаємо у феміністичному русі в англійських країнах (США та Англії) і в Скандинавії, стимулює наукове осмислення гендерної концепції і значною мірою сприяє її поширенню в цілях політичної боротьби. Виходячи із цих історичних даних, вчені стверджують, що народження теми «стать і мова» зобов'язано своєю появою саме «новому жіночому руху»¹⁰.

Сьогодні можна говорити про існування власне гендерних досліджень, які вивчають обидві статі. У колективній свідомості присутні гендерні стереотипи – спрощені і загострені уявлення про властивості і якостях осіб тієї чи іншої статі. Опозиційний характер цих категорій фіксується в мові стійким виразом «протилежна стать» (the opposite sex), а їхня полярність усвідомлюється як факт, відбитий, а не сконструйований свідомістю.

Отже, говорячи про гендерний аспект, слід зазначити, що твердження про чоловіка і жінку як про абсолютно різних або абсолютно однакових людей спочатку невірні. Перш за все, і ті й інші – люди, особистості, які володіють рівними можливостями, правами і свободами. Протилежні характеристики чоловіків і жінок, такі як, наприклад, раціональність, стриманість перших і емоційність, відкритість останніх, продиктовані не біологічною приналежністю до тої, чи іншої статі, а скоріше духовною. Подібні відмінності між фізіологічним і духовним станом виражені відповідно у наступних англійських словах «sex» і «gender».

⁹ *Енгальчев В.Ф. Психолінгвистические особенности «мужского» и «женского» языков / В.Ф. Енгальчев, В.П. Белянин, Е.С. Константинова. Труды регионального конкурса научных проектов в области гуманитарных наук. Выпуск 2. Калуга : Эйдос, 2001. С. 177.*

¹⁰ *Вайнен Ричард. Долгий 68: Радикальный протест и его враги. Москва : Альпина нон-фикшн, 2020. С. 600.*

3. Гендерна детермінованість особливостей комунікативної поведінки мовців

У сучасному розумінні термін «гендер» був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Р. Столлером наприкінці 60-х років ХХ ст. Він запропонував використовувати на позначення соціальних і культурних аспектів статі поняття «гендер», який до того використовувався тільки у біологічному та фізичному значенні на позначення роду¹¹.

У парадигмі сучасного наукового знання гендер є одним із ключових понять. На даний момент у лінгвістиці немає єдиного визначення поняття «гендер». Це поняття трактується різними вченими по-різному, іноді точки зору на нього не збігаються.

Американський соціолог Е. Гідденс, визначаючи поняття гендера, зазначає: «Якщо стать індивіда біологічно детермінована, то гендер є культурно та соціально заданим. Таким чином, існують дві статі (чоловіча і жіноча) і два гендери (маскулінний та фемінний)»¹². Також цей термін не можна ототожнювати із граматичним родом як мовною категорією. Становлення поняття «гендер» відбувається за допомогою визначення його місця і ролі як елемента тричленної опозиції стать :: гендер :: рід. Однак сучасні дослідження з компаративної лінгвістики показують, що поняття роду і статі у багатьох мовах не збігаються і часом не мають логічного пояснення, за словами А.В. Кириліна¹³.

У науці досі не склалося єдиної концепції щодо дослідження гендеру в комунікації. Ще нещодавно гендерні дослідження були зосереджені тільки навколо жінок і вивчалися в межах феміністичного руху, де жінки боролися за свої права, за викорінення упереджень проти інших людей через їхню стать. Г.А. Брандт зазначає, що, говорячи про гендер, говорять не стільки про досягнення повної рівноправності жінок, а про перегляд духовних пріоритетів своєї культури. Це диктується фактором відкриття того, що наш погляд на природу суспільства, людини, культури не нейтральний у ставевих відносинах¹⁴.

У даній роботі, погоджуючись з А.А. Хвостовим та А.П. Мартинюк, розуміємо під гендером «комплекс соматичних, репродуктивних, соціокультурних і поведінкових характеристик, які забезпечують індивіду особистісний, соціальний та правовий статус чоловіка чи

¹¹ Stoller R. Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity. New York, 1968. P. 23.

¹² Гидденс Э. Социология. Москва : Эдиториал УРСС, 2005. С. 70.

¹³ Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва : Институт социологии РАН, 1999. С. 220.

¹⁴ Брандт Г.А. Природа женщин как проблема: Концепция феминизма. *Общественные науки и современность*. 1998. URL : <http://ecsocman.hse.ru/data/437/380/1216/017Brandt.pdf>.

жінки»^{15,16}. Саме ця дефініція поняття «гендер» є, на нашу думку, найважливішою, адже в ній підкреслюється і фізіологічна, і соціальна складова частина цього міждисциплінарного поняття.

Завдяки численним дослідженням мови в аспекті гендерної лінгвістики визначено основні психолінгвістичні риси чоловічого та жіночого мовлення. Мовленнєва поведінка багато в чому пов'язана із соціальними ролями (жінка – господиня будинку, мати, дружина; чоловік – голова сім'ї, годувальник). Багато дослідників зазначають, що чоловіки мають схильність до ролей, які потребують соціальної та фізичної сили, а жінки – до ролей, пов'язаних з опікою. Наприклад, така типова жіноча риса побудови розмови, як включення в хід бесіди, діалогу будь-якої теми, яка за своєю проблематикою ніяк не пов'язана з основною лінійною бесідою, багато в чому визначається традиційними соціальними, підлеглими ролями жінок, які не могли власноручно ініціювати бесіду у потрібному їм напрямку. Постійне виконання усталених суспільством ролей накладає певний відбиток на типову мовленнєву поведінку жінок взагалі, впливає на їхні стратегії і тактики ведення бесіди. Наприклад,

Містер Дарсі. *But it has been the study of my life to avoid those weaknesses which often expose a strong understanding to ridicule.*

Елізабет. *Such as vanity and pride.* Репліка Елізабет неповна і має реактивний характер.

Типові соціальні ролі чоловіків не так часто примушують їх до такої поведінки. Чоловіки важко переключуються з теми на тему в акті комунікації, захоплюючись темою розмови або діалогу, вони перестають реагувати на інші репліки, які з нею не пов'язані. Дебора Таннен, аналізуючи типову мовленнєву поведінку чоловіків і жінок, найчастіше визначає її як протилежну. Згідно з її концепцією, це пояснюється різними вимогами, що пред'являються суспільством до чоловіків і жінок. Відповідно до її спостережень, мовленнєва поведінка чоловіків, як правило, спрямована на досягнення і збереження незалежності і високого статусу. Від жінок суспільство очікує неконфліктності, поступливості, емоційності¹⁷.

Сучасні дослідження показують, що мовлення чоловіків характеризується агресивністю, стислістю і передачею почуття зверхності. Можна також відзначити, що у дорослих чоловіків часто спостерігається нездатність висловити і описати свої власні емоційні

¹⁵ Хвостов А.А. Гендерные проблемы современного мира. *Развитие личности*. Москва, 2002. № 2. С. 193.

¹⁶ Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі : монографія. Харків : Константа, 2004. 292 с.

¹⁷ Tannen D. *You just don't understand: Women and men in conversation*. New York : William Morrow & Co., 1990. Pp. 330.

стани, зокрема теплоту, турботу, печаль або біль. Чоловіки вербалізують лише одну емоцію – гнів. Їхньому мовленню притаманне переважання дієслів над іншими частинами мови. Лінгвісти також стверджують, що вживання нецензурних слів частіше типове для чоловіків, ніж для жінок¹⁸.

Жіноче мовлення набагато більш емоційне по відношенню до партнера. Мова і мовлення жінок відрізняються м'якістю, поступливістю, неконфліктністю. Це реалізується через конкретні лінгвістичні засоби: велика кількість оцінних слів, вигуків і модальних дієслів, перевага питальних речень у порівнянні з чоловічим мовленням, насиченість стверджувальними висловлюваннями.

У чоловіків і жінок однієї культури і приблизно однієї соціальної групи зазвичай по-різному проявляється ставлення до тексту, зокрема по-різному розподілено увагу до об'єктів і тем тексту. Розглядаючи побудову жіночої бесіди, слід зазначити, що жіночому мовленню більш властиве асоціативне переключення з теми на тему. Особливістю мовленнєвої поведінки багатьох чоловіків є явище, яке можна умовно назвати «психологічною глухотою»¹⁹.

Пояснимо, що мається на увазі такне: коли чоловіки розмовляють на якусь цікаву тему (політика, спорт), вони не звертають уваги і не чують, що говорять поруч і навіть не помічають, що діється навколо. Звичайно, це властиво не всім чоловікам, і багато чоловіків, навпаки, не можуть вимкнутися з навколишньої ситуації. Однак як типова особливість сконцентрованість на певній важливій для них темі властива саме чоловікам.

Як слушно зауважує С. Богданович, стиль ведення бесіди у чоловіків і жінок також має свої характерні особливості²⁰.

Так, наприклад, чоловіки дуже часто ставлять під сумнів авторитет їхнього співрозмовника і більш охоче вступають у конфлікти, при цьому ними рухає прагнення зберегти незалежність і свободу. На їхню думку, агресивна мовленнєва поведінка не виключає дружби, відсутність згоди не є загрозою дружнім відносинам.

Наприклад, Містер Дарсі: *I certainly shall not. You know how I detest such things. It would be a punishment to me to stand up with.* Відповідь містера Дарсі своєму приятелю містеру Бінглі звучить дуже мало люб'язно.

¹⁸ Irvin K. Speaking as a Warrior. Chaucer Oress Ltd., Bungay, Suffolk. P. 21.

¹⁹ Бендас Т.В. Гендерная психология [Текст] : учебное пособие для вузов. Санкт-Петербург. [и др.]: Питер, 2009. 430 с. : ил. (Учебное пособие). Глоссарий: с. 337–345. Прил.: с. 371–428. Библиогр.: С. 346–370. Предм. указ.: С. 429–430.

²⁰ Богданович Г.Ю. Формы речевого поведения в ассоциативном представлении мужчин и женщин / Г.Ю. Богданович. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 31. С. 148.

Як зазначалося вище, жінки менш конфліктні та частіше уникають можливості відкритого ведення «бою» у розмові. Жінкою рухає прагнення зберегти близькість і приязнь. Згода – необхідна умова збереження близькості. За уявною згодою можуть ховатися глибокі розбіжності. Чоловіки дотримуються конкурентної тактики ведення бесіди, яка швидше служить меті взяти слово, а не слухати співрозмовника. На відміну від них, жінки намагаються захопити співрозмовника до продовження висловлювання, підкреслити спільність позицій. Чоловіки найбільш охоче говорять у незнайомому їм колі і відчувають себе при цьому більш комфортно, у жінок навпаки, вони відчувають комфорт у більш вузькому колі своїх близьких.

Чоловіки, на думку лінгвістів, перш ніж почати говорити, детально обдумують все, що було почуто від співрозмовника і тільки після цього формулюють та кажуть відповідь²¹.

У жінок відбувається все навпаки. Жінка спочатку говорить, демонструючи при цьому свій внутрішній процес обмірковування сказаного, і лише в процесі мовлення вона виявляє саме те, що хоче сказати. Під час бесіди чоловіки не дають практично ніяких мінімальних реакцій (сигналів зворотного зв'язку). Жінкам же навпаки характерні мінімальні реакції. На думку чоловіка, успішна бесіда повинна носити неособистий, фактологічний, аргументований і цілеспрямований характер. Для жінки такою бесідою є обговорення проблем з усіма деталями і подробицями²².

Можна зробити висновок, що мовленнєва поведінка чоловіків і жінок зовсім протилежна. Чоловіки зазвичай занурені у хід своїх думок, та якщо захоплюються розмовою, то не реагують на навколишнє середовище. Жінка більш відкрито веде бесіду, чуйно реагує на всі навколишні обставини. Сучасні дослідження показують, що чоловіки дуже рідко перебивають один одного під час діалогу. Але водночас, коли вони говорять з жінками, то кількість перебивання різко зростає і стає загальною тенденцією у розмові. Коли чоловіки говорять з чоловіками, вони, як правило, дуже рідко сумніваються в компетентності один одного. Тоді ж, коли жінка вирішується в присутності чоловіка проявити свою компетентність, чоловік сприймає це як виклик, як агресію з боку жінки²³.

У сучасному світі вирівнюються соціальні ролі чоловіка і жінки. Мова є лише одним з аспектів, за допомогою яких людина висловлює свою статеву приналежність у цьому світі. Одна з головних

²¹ Irvin K. Speaking as a Warrior. Chaucer Oress Ltd., Bungay, Suffolk. P. 34.

²² Tannen D. You just don't understand: Women and men in conversation. New York : William Morrow & Co., 1990. Pp. 330.

²³ Tannen D. You just don't understand: Women and men in conversation. New York : William Morrow & Co., 1990. Pp. 330.

відмінностей чоловіків і жінок проявляється в їхній мовленнєвій поведінці, що частково пов'язано з їхньою традиційною роллю в суспільстві, певними очікуваннями суспільства щодо їхньої поведінки (чоловіки агресивніші, жінки більш поступливі), але і пояснюється також приналежністю людини до сильної або слабкої статі. Поза всяким сумнівом, у мовленнєвій взаємодії гендерний чинник повинен бути врахований найретельнішим чином, оскільки він безпосередньо впливає на ефективність комунікації. Отже, узагальнимо, що гендерні стереотипи – факт суспільної свідомості, що впливає на генерацію мовлення людини та її невербального типу спілкування з іншими людьми. Гендерні відмінності стійкі для даного суспільства в даний історичний момент, функціонуючи як відповідні моделі вербальної і невербальної поведінки людей²⁴.

4. Діахронічні зміни в структурній організації персонажних партій головної героїні жіночого роману

Аналізуючи художній діалог, необхідно зазначити, що діалог є основним способом зображення персонажа в літературі. Своєрідність діалогу в художньому тексті полягає в тому, що він, як правило, структурно і стилістично протиставлений авторській розповіді. Якщо авторський наратив – це переважно мовлення писемне, що відбивається у синтаксисі і стилі, то мовлення персонажів – це завжди імітація живого усного вербального спілкування²⁵.

У роботі прийнято визначення діалогу, найпоширеніше у сучасному мовознавстві (Ф.С. Бацевича, Г.В. Бирдіна, О.Л. Каменської, В.І. Лагутіна, І.Б. Морозової та ін.). Згідно з ними діалог тлумачиться як форма мовлення, що становить інверсовану розмову двох і більше осіб (полілог). «Діалог становить собою обмін висловлень, породжуваних одне іншим у процесі розмови. Цей взаємозв'язок висловлень у діалозі є завжди взаємозв'язком значеннєвим, у певних випадках – структурно-мовним»²⁶.

Вивчення діалогу в художній прозі показує, що кожний з комунікантів-персонажів живе своїм віртуальним життям, і особистісна свідомість героя, характерна для його соціуму й епохи.

²⁴ Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі : монографія. Харків : Константа, 2004. 292 с.

²⁵ Морозова І.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія. Одеса : Друкарський дім, 2009. С. 94.

²⁶ Морозова І.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія. Одеса : Друкарський дім, 2009. С. 85.

Зауважимо, що роман Хелен Філдинг «Щоденник Бріджит Джонс» написаний у формі щоденника, який веде головна героїня. Формально кажучи, кожне речення роману – це репліка Бріджит. Але для аналізу в роботі обрані тільки ті речення з мовлення дівчини, які вона сама висловлює в діалозі з іншими персонажами роману. До дослідження також залучено внутрішні монологи, що мають місце у щоденнику.

У процесі аналізу мовленнєвих зразків, дібраних методом суцільної вибірки з діалогів головних героїв чоловіків і жінок романів Дж. Остін «Гордість і упередження» та Х. Філдинг «Щоденник Бріджит Джонс» виявлено наступні закономірності в їхній структурній організації речень.

Задля унаочнення отриманих результатів, кількісний розподіл реплік за їхньою частотністю згідно формальної побудови речень наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Частотність уживання різних типів речень
у мовленні головних героїнь**

№	Типи речень	Мовлення Елізабет Кількість випадків %	Мовлення Бріджит Кількість випадків %
11	Прості речення (The simple sentence)	30,5	40,5
22	Ускладнені речення (The complicated sentence)	8,0	5,2
43	Складні речення (The composite Sentences)	57,5	31,2
33.1	Складносурядні (The compound Sentences)	14,6	5,3
3.3.2	Складнопідрядні (The complex sentences)	28,5	19,5
3.3.3	Складні речення з різними видами зв'язку (The complex sentences with different types of communication)	14,4	6,4
44	Структурно-непредикатні речення	4	23,1
Усього речень		100	100

Наприклад,

Елізабет:

1. Містер Дарсі. *Do you talk by rule, then, while you are dancing?*

Елізабет. *Sometimes;*

2. *But I want him to come!*

3.1. *I cannot talk of books in a ball-room; my head is always full of some-thing else.*

3.2. *I want to know, **what** you have learnt about Mr. Wickham.*

3.3 *He has a very satirical eye, and if I do not begin by being impertinent myself, I shall soon grow afraid of him.*

4. *Oh, really?*

Бріджит:

1. *God, I'm bored.*

2a. *But it was so kind of you, taking time off work and everything.*

2b. *Love has a wicked dissolute air, while being v. successful and clever.*

3.1. *Bridget's skirt is not feeling at all well and I have sent it home.*

3.2. *The only thing which makes it tolerable is thought of seeing Daniel again, but even that is inadvisable since am fat, have spot on chin, and desire only to sit on cushion eating chocolate and watching Xmas specials.*

4. *Oh, shit!*

Аналіз фактичного мовленнєвого матеріалу показує, що обидві героїні вельми часто використовують прості мовленнєві конструкції Але якщо у Бріджит цей тип речень посідає перше місце у її персонажних партіях (40,5% мовленнєвого внеску), Елізабет надає перевагу структурно складним побудовам (57,5%). У свою чергу, у Бріджит складні речення становлять менше третини (31,2%) від загального обсягу використаних нею речень. Такий розподіл вживання зазначеного типу речень головною героїнею Джейн Остін можна пояснити досить значною кількістю складних речень в її монологічних роздумах.

Отже, розподіл частотності вживання простих речень головними героїнями становить 30,5% у Елізабет і 40,5% – у Бріджит. Ускладнені речення Елізабет використовує майже в 1,5 рази більше, ніж Бріджит (8% і 5,2% відповідно). У процесі аналізу мовлення Бріджит виявлено, що просте речення як форма діалогічного висловлювання превалює в мові сучасної англомовної героїні, що пояснюється спрощенням вербальної організації мовлення взагалі. Ускладнені і складні речення можна спостерігати переважно у внутрішніх монологіях, роздумах героїні «Щоденника», коли вона перебуває наодинці з собою.

Розгляд мовленнєвих партій містера Дарсі та Мартіна Дарсі, часова відстань між якими становить майже двісті років, неочікувано виявив велику схожість в організації їхнього персонажного мовлення Обидва героя надають перевагу простим реченням, які вживано у 48% у мовленні містера Дарсі і 49,1,% – у мовленні Марка Дарсі, відповідно. Складні синтаксичні побудови складають 41,2% мовленнєвого вкладу містера Дарсі і 35,9% мовлення Марка Дарсі. Деяка розбіжність спостерігається у вживанні ускладнених речень: їхня кількість у персонажних партіях героїв чоловіків з часом зростає майже вдвічі

(7,8% – у містера Дарсі і 14% – у Марка Дарсі відповідно). Вживання непередкатних конструкцій в мовленні чоловіків відрізняється несуттєво: вони складають 3% – реплік містера Дарсі і 1% реплік Марка Дарсі, відповідно.

Наприклад:

1. Oh, well , said Mr. Darcy.
2. ‘Hahumph,’ he said, going red in the face and pulling his trousers up by the waistband.

ВИСНОВКИ

Узагальнено зроблені спостереження. Порівняльний аналіз мовленнєвих партій головних героїнь романів Джейн Остін «Гордість та упередження» та Хелен Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс» виявив особливості специфіки мовлення героїні в романі початку XIX століття і героїні сучасного жіночого роману, в тому числі в гендерному аспекті. Досліджено мовленнєве вираження деяких гендерних стереотипів. Встановлено, що обидві героїні належать до вищих соціальних верств суспільства і вживають у своєму мовленні різні синтаксичні засоби, сформовані в умовах свого часу та відображають норми моральної поведінки і стиль життя тієї історичної епохи, в якій вони жили.

Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що якщо головна героїня у жіночому романі демонструє еволюційний розвиток своєї мовленнєвої особистості, головний герой-чоловік залишається у певному сенсі статичним. Пояснення цього факту вбачаємо в природі жіночого роману, де розвиток подій відбуваються крізь призму бачення жінки-письменниці. Попри зростаючу демократизацію суспільства, жінки протягом сторіч однаково бажають бачити поряд з собою сильного, надійного партнера і свого захисника.

З іншого боку, стає очевидним, що асиметрія в мовленні чоловіка та жінки поступово зникає, але не нівелює протиставлення гендера в мовленні. Таким чином, можна зробити висновок, що жінки та чоловіки стають більш рівноправними не тільки в соціальному аспекті, але й у мовленнєвому. При цьому, явище гендерної своєрідності в мовленні зберігається, що є, безумовно, культурною цінністю, яка корелює з соціальними ролями чоловіка та жінки.

АНОТАЦІЯ

У наступному дослідженні розглядається еволюція синтаксичного кодування висловлювань головних героїнь класичних жіночих романів Дж. Остін «Гордість і упередження» і Х. Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс». Звернення до цієї проблеми продиктовано загальною демократизацією сучасного суспільства і зростаючою роллю жінки у ньому. Методологічним підґрунтям представленої роботи виступають –

антропоцентризм, принципи комунікативного та системного підходу до вивчення лінгвістичних явищ, а також сучасне розуміння гендерної орієнтації особистості в аспекті її розвитку і лінгвальних характеристик її мовлення. У роботі поставлена мета встановлення закономірностей у синтаксичній організації персонажних мовленнєвих партій головних героїнь жіночого роману у діахронії ХІХ–ХХ ст., а також визначення основних тенденцій відображення чоловічого та жіночого мовлення у жіночому романі. Аналіз фактичного мовленнєвого матеріалу уможливив зробити висновок стосовно загального спрощення поверхневої структури речень у мовленнєвій партії сучасної героїні жіночого роману, що певною мірою наближає її мовлення до чоловічих стереотипів. Мова чоловіків майже не зазначає суттєвих діахронічних змін, що свідчить про усталеність жіночих уявлень про ідеал чоловіка-героя роману.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендас, Т.В. Гендерная психология : учебное пособие для вузов. Питер, 2009. 430 с.
2. Богданович Г.Ю. Формы речевого поведения в ассоциативном представлении мужчин и женщин. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 31. С. 148–151.
3. Брандт Г. А. Природа женщин как проблема: Концепция феминизма 1998. URL : <http://ecsocman.hse.ru/data/437/380/1216/017Brandt.pdf>.
4. Вайнен Ричард. Долгий 68: Радикальный протест и его враги. Москва : Альпина нон-фикшн, 2020. 627 с.
5. Гидденс Э. Социология. Москва : Эдиториал УРСС, 2005. 632 с.
6. Губенко О. Полтавський Держ. ун-т, «Хвиля», Полтава, 2003.
7. Енгальчев В.Ф. Психолінгвістическіе особенності «мужского» и «женского» языков. *Труды регионального конкурса научных проектов в области гуманитарных наук*. Выпуск 2. Калуга : Эйдос, 2001. С. 177–187.
8. Кавелти Дж. Г. Изучение литературных формул. *Новое литературное обозрение*. № 22. 2006. С. 33–64.
9. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва : Институт социологии РАН, 1999, 226 с.
10. Кушнірова Т. Проблемні питання типології роману в літературознавстві. *Наукові виклади. Літературознавство*. 2011. № 1. С. 53–57.
11. Маргинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.
12. Морозова І.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові. Одеса : Друкарський дім, 2009. 384 с.

13. Палий А.А. Основные черты поэтики Джейн Остин и ценностные характеристики ее произведений. Татарстан, Омский. гос. пед. ун-т. Омск : Изд-во ОмГПУ, 2003. 211 с.

14. Палий А.А. Творчество Джейн Остин в оценке англоязычных критиков (80-е – 90-е годы XX в.). *Проблемы истории, филологии, культуры*. М. Вып. 16/2. 2006. С. 282–291.

15. Платон. Государство. Платон. Сочинения. Т.3. М., 1994.

16. Хвостов А.А. Гендерные проблемы современного мира. *Развитие личности*. Москва, 2002. № 2. 194 с.

17. Irvin K. Speaking as a Warrior. Chaucer Oress Ltd., Bungay, Suffolk. 212 p.

18. Kay J. J. Austen's Victorian World and its Inhabitants., UK, York, Clays Ltd, St Ives plc, 2016. 245 p.

19. Paul G. Passion on pages. 2000. URL : <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,996381,00.html>.

20. Stoller R. Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity. New York, 1968.

21. Tannen D. You just don't understand: Women and men in conversation. New York: William Morrow & Co., 1990. Pp. 330.

Information about the authors:

Morozova I. B.,

Doctor of Philological Sciences (Grand PhD),
Full Professor at the Chair of English Grammar
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanska str., Odesa, 65026, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-1905-7563

Repushevska I. I.,

Postgraduate Student,
Lecturer at the Chair of Philology
Odessa National Maritime University
34, Mechnykova str., Odesa, 65000, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-2794-4445